

XORIJIY INVESTITSIYALARNING MAMLAKAT YALPI ICHKI MAHSULOTIGA TA'SIRI

BDU Iqtisodiyot va Turizm fakulteti
*o'qituvchisi **Abdullayeva H.N.***
BDU Iqtisodiyot va Turizm fakulteti
*Talabasi **Qayimov O.***

Annotatsiya: *Tahlil chet el investitsiyalarining turli shakllarini, jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI), portfel investitsiyalari va boshqa kapital oqimlarini qamrab oladi. Maqolada xorijiy investitsiyalar mezbon mamlakat iqtisodiyotiga kapital, texnologiya va tajriba kiritish orqali iqtisodiy rivojlanish katalizatori sifatida qanday ishlashi mumkinligi o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *portfel investitsiyalari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, kapital oqimlari, YaIM, investitsion jozibadorlik, obligatsiyalar, potentsial risklar.*

O'zaro bog'liqlik kuchayib borayotgan jahon iqtisodiyotida milliy chegaralar orqali kapital oqimi iqtisodiy o'sish va rivojlanishning belgilovchi xususiyatiga aylandi. Xorijiy sarmoyalarni mamlakatning iqtisodiy landshaftiga kiritish transformativ o'zgarishlarni, sanoatni qayta shakllantirishni, innovatsiyalarni rag'batlantirishni va samaradorlikni oshirishni ta'minlaydi. Davlatlar global maydonda obro'-e'tibor qozonish uchun kurashayotgan bir paytda, xorijiy investitsiyalar va yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'rtasidagi murakkab dinamikani tushunish asosiy tashabbus sifatida paydo bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida investitsiya xususida qonuniy hujjatlar 1991-yildan boshlab gabul qilingan bo'lib, ular o'tgan vaqt ichida ancha takomillashtirildi. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya to'g'risida"gi qonunida ko'rsatilishicha, "investitsiya bu - iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag'lari, banklarga qo'yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog'ozlar (aktsiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar litsenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir". Bu iqtisodiy ta'rif investitsiyaning bozor iqtisodivoti sharoitiga mos kelishini to'laligicha tasdiqlaydi. Jumladan, unda, birinchidan, investitsiyaning o'ziga va investitsiya faoliyatining ob'ektlariga keng ta'rif berilgan. Ikkinchidan, investitsiyaning bevosita iqtisodiy va ijtimoiy samara olishga mugarrar bog'liqligi ta'kidlab o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya to'g'risida"gi qonunida ko'rsatilishicha, "investitsiya bu - iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy

ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag'lari, banklarga qo'yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog'ozlar (aktsiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, litsenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir".³⁹

«Investitsiya» atamasi lotin tilidagi «invest» so'zidan kelib chiqqan bo'lib «qo'yish», «mablag'ni safarbar etish», «kapital qo'yilmasi» ma'nosini beradi. Keng ma'noda investitsiya mablag'ni ko'paytirib va qaytarib olish maqsadida kapitalni safarbar etishni bildiradi. Ko'pgina hollarda «investitsiya» tushunchasi iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlar tarzida ta'riflanadi. Investitsiya deyilganda barcha turdagi milliy va intellektual boyliklar tushunilib, ular tadbirkorlik faoliyati ob'ektlariga yo'naltirilib daromad keltirishi yoki biror-bir ijobiy samaraga erishishi zarur. Investitsiya kiritishdan asosiy maqsad daromad olish va ijobiy ijtimoiy samaraga erishishdir.

Xorijiy investitsiyalarning mamlakat yalpi ichki mahsulotiga ta'siri iqtisodchilar, siyosatchilar va investorlar o'rtasida jiddiy tekshiruv mavzusi bo'lib kelgan. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TDI) dan portfel investitsiyalarigacha bo'lgan ushbu investitsiyalar mamlakatning iqtisodiy farovonligi traektoriyasini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin. Shunga qaramay, xorijiy investitsiyalar yalpi ichki mahsulotning o'sishiga qay darajada ta'sir ko'rsatishi murakkab va ko'p qirrali tadqiqot bo'lib qolmoqda va turli makroiqtisodiy, institutsional va tarmoq nuanslari bilan ajralib turadi. Ushbu maqola xorijiy investitsiyalar va mamlakat yalpi ichki mahsuloti o'rtasidagi murakkab munosabatlarni har tomonlama o'rganishga kirishadi. Asosiy mexanizmlar, drayverlar va ta'sirlarni o'rganish orqali biz ushbu muhim aloqani asoslaydigan ko'p qirrali o'lchamlarni ochishga harakat qilamiz. Xorijiy investitsiyalarning ichki iqtisodiyotga kirib borishi kanallarini o'rganishdan tortib asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sir etuvchi nuanslarni baholashgacha bo'lgan ushbu ma'ruza milliy iqtisodiy tuzilmalarga xorijiy kapitalni integratsiyalashuvi bilan bog'liq transformatsion salohiyat va o'ziga xos muammolarni yoritishga intiladi.

Bundan tashqari, biz qabul qiluvchi mamlakatlarning xorijiy investitsiyalarni qabul qilish qobiliyatini shakllantiradigan turli xil omillarni ko'rib chiqamiz, ular me'yoriy-huquqiy baza va institutsional sifatdan tortib geosiyosiy mulohazalar va texnologik yutuqlargacha. Investitsion jozibadorlikni belgilovchi omillarni aniqlash va siyosat aralashuvi samaradorligini baholash orqali biz strategik qarorlar qabul qilishda ma'lumot beradigan va barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun qulay muhitni

³⁹ O'zbekiston Respublikasining «Chet el investitsiyalari to'g'risida»gi Qonuni, 30.04.1998 y.

yaratadigan tushunchalarni taklif qilishni maqsad qilganmiz. Ushbu intellektual odysseyga kirishar ekanmiz, xorijiy investitsiyalar va mamlakat yalpi ichki mahsuloti o'rtasidagi dinamika murakkablik va dinamiklik bilan to'ldirilganligi ayon bo'ladi. Xorijiy kapital oqimi iqtisodiy o'sishni kuchaytirish va'dasini bersa-da, ular o'ziga xos xavf va zaifliklarni keltirib chiqaradi, bu esa o'zgaruvchan bozor kayfiyatlari va global iqtisodiy noaniqliklar bilan ta'minlanadi. Ushbu murakkab relyefda navigatsiya qilishda mamlakatlar tajribasining heterojenligini va global iqtisodiy landshaftning o'zgaruvchan konturlarini tan oladigan nuansli istiqbolni qabul qilish juda muhimdir. Xorijiy investitsiyalar va yalpi ichki mahsulot dinamikasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish orqali biz o'zaro bog'langan dunyomizni shakllantiruvchi kuchlarni chuqurroq tushunishga hamda inklyuziv va barqaror iqtisodiy taraqqiyotga yo'l ochishga intilamiz.

Chet el investitsiyalari to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) dan xorijiy portfel investitsiyalari (FPI)gacha bo'lgan moliyaviy faoliyat spektrini o'z ichiga oladi. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar xorijiy davlatda uzoq muddatli biznes operatsiyalarini o'rnatish yoki jismoniy aktivlarni sotib olishni o'z ichiga oladi. Bu ko'pincha yalpi ichki mahsulotning o'sishiga sezilarli hissa qo'shadigan katta kapital kiritish, texnologiya transferi va boshqaruv tajribasini talab qiladi. Aksincha, FPI tashqi bozorlarda kapital oqimlari, valyuta kurslari va pirovardida YaIM dinamikasiga ta'sir ko'rsatadigan qimmatli qog'ozlar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar kabi moliyaviy aktivlarni sotib olishni o'z ichiga oladi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish shakllari

Xorijiy investitsiyalar kapitalni shakllantirish, innovatsiyalar va samaradorlikni oshirishni katalizlovchi iqtisodiy o'sish dvigateli bo'lib xizmat qiladi. Xususan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi sanoatni rivojlantirish, infratuzilma loyihalari va yangi ish o'rinlari yaratish orqali YaIM o'sishini rag'batlantiradi. Yangi bozorlar va resurslarga kirishga intilayotgan transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqarish korxonalari, tadqiqot ob'ektlari va tarqatish tarmoqlariga sarmoya kiritadi va shu bilan iqtisodiy ishlab chiqarishni kengaytiradi va YaIM darajasini oshiradi. Bundan tashqari, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar texnologiyalar, boshqaruv amaliyotlari va eng yaxshi sinf jarayonlarini uzatishni osonlashtiradi, mahalliy sanoatning raqobatbardoshligini oshiradi va umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

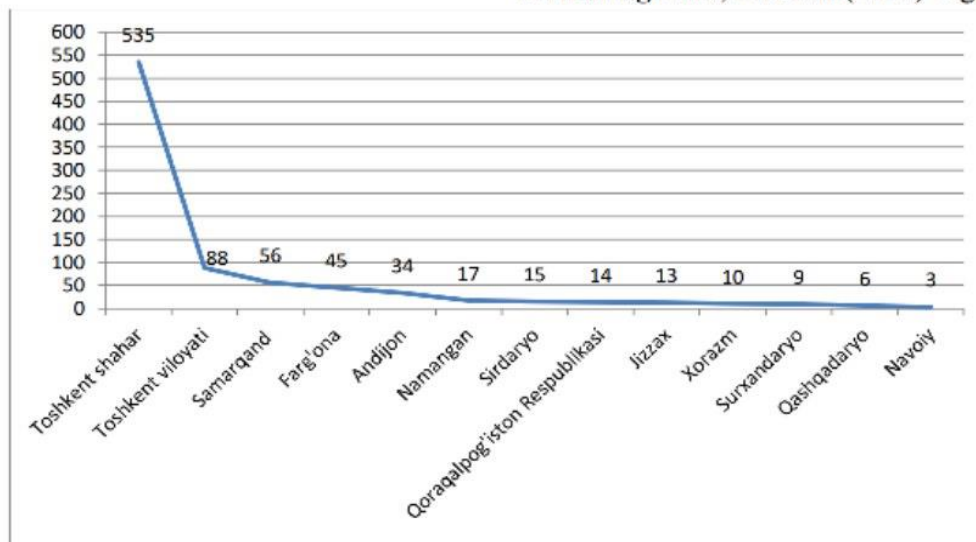
O'zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish

Respublikamizda xorijiy investitsiya va kreditlarni jalb qilish sxemasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 28-iyuldagi 927-sonli qaroriga muvofiq amalga oshiriladi.

Respublikaga xorijiy investitsiya va kreditlarni jalb qilish sxemasi

Yangi tashkil etilgan xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar hududlar kesimidagi soni, birlikda(2018) 1-grafik

40

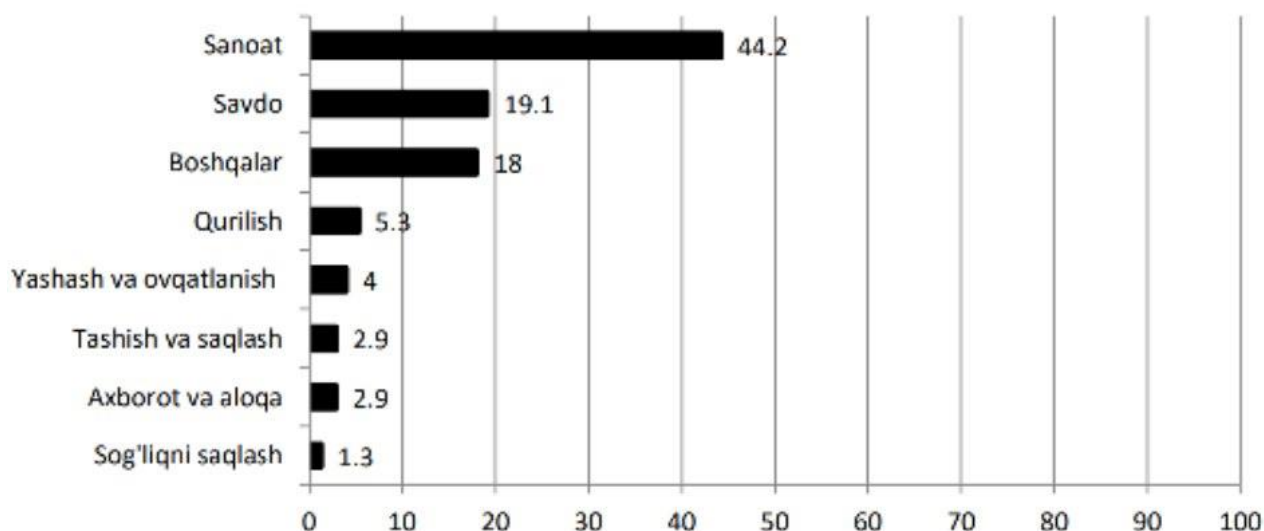
Ichki investitsiyalarni rag'batlantirish

Xorijiy investitsiyalar YaIMga to'g'ridan-to'g'ri hissa qo'shishdan tashqari, butun iqtisodiyotda multiplikativ samaralar keltirib, ichki investitsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantiradi. Xorijiy investorlarning mavjudligi ko'pincha innovatsiyalar va raqobatni rag'batlantiradi, bu esa mahalliy firmalarni raqobatbardosh bo'lib qolish uchun tadqiqot va ishlanmalarga, malaka oshirishga va infratuzilmani yangilashga sarmoya kiritishga undaydi. Bundan tashqari, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar oqimi mahalliy etkazib beruvchilar, distribyutorlar va xizmat ko'rsatuvchi provayderlar bilan aloqalarni o'rnatib, ish bilan ta'minlash va daromadlar o'sishini ta'minlaydigan jonli biznes faoliyati ekotizimini rag'batlantiradi. Xuddi shunday, FPI oqimi moliyaviy bozorlarga likvidlikni kiritadi, mahalliy korxonalar uchun kapitalga kirish imkoniyatini oshiradi va ishlab chiqarish aktivlariga investitsiyalarni osonlashtiradi, garchi katta o'zgaruvchanlik va xavf bilan bo'lsa ham.

⁴⁰ Manba: www.stat.uz (grafik O'zbekiston statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan yaratilgan).

Faoliyat ko'rsatayotgan xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalarni iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ulushi,fozida(2018)

41

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng past ko'rsatkich sog'liqni saqlash sohasida, ya'ni 1,3% ni tashkil etadi(2-grafik). Bu nimani anglatadi, bu sohada davlatning o'rnini yuqori, shuning uchun ham bu sohada rivojlanishga, aholini sog'ligini yaxshilashda hali hamon to'siqlar mavjud. Xorijiy investitsiyani shu sohaga kirib kelishiga sharoit yaratib berish orqali yaxshilasa bo'ladi. 2018–yil yanvar – dekabr holatiga ko'ra 3- grafik orqali hududlar kesimida ikki yetakchi tarmoq qayta ishlash sanoati va turar joy qurilishiga investitsiyalarni tarkibi ko'rsatilgan. Qayta ishlash sanoati eng yuqori bo'lgan hudud bu Navoiy viloyatida asosan ammiak va karbamid ishlab chiqarishni tashkil etish bo'yicha qurilish ishlari, azot kislotasini ishlab chiqarishni tashkil etish va shu kabi mineral resurlarni ishlab chiqarishda investitsiyalarni o'zlashtirilishi sababli, jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 68,9 % ini tashkil etadi. Ko'rib turganimizdek, asosan xom ashyolarni qazib olish va kamroq qayta ishlashga yo'naltirilganligi, bu hududa boshqa sohalarning past darajasini ko'rishimiz mumkin, masalan jamiga nisbatan turar joy qurilishi hissi eng kami 7,4% ni tashkil etdi.

Xulosa

Xorijiy investitsiyalar iqtisodiy o'sish va rivojlanishni tezlashtirishga intilayotgan mamlakatlar uchun ikki qirrali qilichdir. Ular kapital oqimi, texnologiyalar transferi va bozor integratsiyasi uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni taqdim etish bilan birga, ular o'ziga xos xavf va muammolarni keltirib chiqaradi, bu esa ehtiyotkorlik bilan

⁴¹ Manba: www.stat.uz (grafik O'zbekiston statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan yaratilgan).

siyosat choralarini va risklarni boshqarish bo'yicha proaktiv strategiyalarni talab qiladi. Chet el investitsiyalarini rag'batlantirishga nozik yondashuvni qo'llagan holda, mamlakatlar o'zaro bog'liq bo'lib borayotgan dunyoda milliy manfaatlarini himoya qilish va iqtisodiy suverenitetni saqlab qolish bilan birga, inklyuziv va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun global kapital oqimlari salohiyatidan foydalanishi mumkin.

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, mamlakatda investitsion muhitni yaratish orqali qoloq sohalarni rivojlantirish, aholi turmush tarzini yaxshilash ko'zda tutiladi. Lekin investitsion muhitni tashkil etishda mezonlarga, hududlarning ijtimoiy –iqtisodiy holatlariga, iqlimiga e'tibor berib to'g'ri tashkil etilmasa o'z samarasini bermaydi. Aholi zich joyga ko'p ishchi kuchi talab qiladigan ishlab chiqarishni tashkil qilsa bo'ladi. Masalan, Andijon, Samarqand, Farg'ona viloyatlariga ana shunday ko'lamdagi investitsiyalarni jalb qilish, yoki aholi nisbatan kam bo'lgan hududlar, masalan, Sirdaryo, Navoiy , Jizzax viloyatlarida ko'p ishchi kuchi talab qilmaydigan ishlab chiqarishlarni jalb qilsa bo'ladi. Shu hududlarga investitsiyalar jalb qilish, kreditlar ajratish davlatning muhim vazifasi hisoblanadi. Shuningdek, Yuqorida o'rganib chiqilgan tadqiqotchi olimlarning tadqiqotlariga asoslanib, mamlakat (yoki mintaqa) iqtisodiyotiga investitsiyalashni jozibadorligini aniqlab beruvchi omillarga, shart-sharoitlarga va investitsion muhitni shakillantirish masalalariga mintaqaviy iqtisodchi sifatida yondashib, mintaqaning o'ziga xos investitsiya salohiyatini to'g'ri va aniq baholash orqali mamlakat (yoki mintaqa) investitsiya salohiyatini oshirish hamda investitsiya risklarini pasaytirishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva, H. (2023). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTINING RIVOJLANISHIDA YAIM NING HISSASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 32(32).
2. Таирова, М. М., & Дустова, А. К. (2020). Роль маркетинга в экономическом развитии Узбекистана. Вопросы науки и образования, (5 (89)), 8-10.
3. Niyozovna, N. I., & Azimov, O. O. (2021). The role of investment and modernization in the development of the uzbek economy. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(06), 140-145.
4. Bakayeva, M. (2022). The Role of Islamic Finance in the Capital Market in Uzbekistan. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 11(11).

5. Junaydulloyevich, A. A., & Abdullaevna, K. Z. (2021). Features of application of digital economy in business. Вестник науки и образования, (9-3 (112)), 29-31.
6. Qayimova, Z. (2023). Ways to Develop Economic Infrastructure in Uzbekistan. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
7. Kadirovna, S. N. (2024). Importance of Foreign Experience for Uzbekistan in the Transition to a Green Economy. EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY, 4(4), 48-51.
8. Giyazova, N. (2023). The share of world countries in the textile industry and the importance of marketing in its development. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
9. Niyozova, I. (2023). The Reforms Implemented In The Higher Education System Of The Republic Of Uzbekistan And Their Achievement Of Financial Independence. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 38(38).
10. Abdulloyev, A. (2021). Innovative factors for agriculture development. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 8(8).
11. 6. Dustova, A. K. (2023). Features Of Esg Management Development In Uzbekistan. Educational Research In Universal Sciences, 2(17), 53-57.
12. Igamova, S. (2023). Foreign Experience Of Achieving Efficiency Through Improving Innovation. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
13. Shoimardonkulovich, Y. D., Kadirovna, S. N., & Abdulaziz, R. (2024). Legal Framework for the Introduction of a Green Economy in Uzbekistan. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(4), 345-350.
14. Muhammedrisaevna, T. M., Bakhriddinovna, A. N., & Rasulovna, K. N. (2021, March). Use of digital technologies in marketing. In E-conference Globe (pp. 281-284).
15. Tairova, M. M., Kadirova, N. R., & Aminova, N. B. (2021). The Essence And Content Of Marketing In The Field Of Innovation. Essence, 5(2), 261-264.
16. Junaydulloyevich, A. A., & Rasulovna, K. N. (2021). Price Formation in Marketing: A Tool for Price Formation and Change. Academicia Globe, 2(6), 142-146.
17. Таирова, М. М., & Дустова, А. К. (2020). Роль гостиничных сетей в индустрии туризма. In Прорывные научные исследования: проблемы, закономерности, перспективы (pp. 57-59).

18. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
19. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.
20. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
21. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
22. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
23. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.
24. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).
25. Navruz-Zoda, L. B., & Navruz-Zoda, Z. B. (2020). Improvement Of Social Prestige Of Entrepreneurial Companies In Bukhara Region. Academy, (3), 37-39.
7. Usmanova, A. B. (2022). Sport Tourism As A Sport And Form Of Activity. European Journal Of Innovation In Nonformal Education, 2(1), 212-214.
26. Усманова, А. (2022). The Current State And Analysis Of The Tourist Potential Of The Bukhara Region. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 15(15).
27. Navruz-Zoda, Z. (2023). Development Of Self-Employment Of The Population As A Factor Of Ensuring Economic Stability. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 33(33).
28. Rakhmatullaeva, F. M., & Aminova, N. B. (2022). Methodological Approaches To The Development Of Ecological Tourism Logistics. European Journal Of Innovation In Nonformal Education, 2(1), 207-211.
29. Dustova, A. (2022). Stimulating The Economic Growth Of Territories Through The Development Of Regional Tourism. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 12(12).

30. Xasanova, S. (2023). Analysis of the Work Carried Out in Uzbekistan and the World to Prevent Tax Violations. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 3(12), 47-50.

